

Zomrel Ákoš Paulinyi (1929 – 2021)

Správa o smrti Ákoša Paulinyiho sa dostala na Slovensko so značným oneskorením. Nenašiel sa nikto, kto by ju dal vedieť, nebolo nikoho, komu by sa to malo oznámiť. Paulinyi zomrel vo veku 92 rokov a jeho nemnohí priatelia a rovesníci na Slovensku sa už dávnejšie pominuli. On sám neudržiaval styky ani s bratislavským prostredím, s ktorým boli spojené začiatky jeho vedeckej kariéry. Zato všetky mladšie generácie slovenských hospodárskych historikov Paulinyiho registrovali, čítali, citovali a s uznaním akceptovali jeho závery a výsledky.

V jednom z mála veľkých rozhovorov, ktoré poskytol, sa vyjadril, že cíti sa byť slovenským historikom maďarského pôvodu žijúcim v Nemecku. To presne vyjadrilo jeho kozmopolitný a stredoeurópsky prístup k životu, k veciam i k histórii. Možno preto nikdy nerobil politické dejiny, lebo za jeho nadhľad na veci národné by ho všetci svorne ukameňovali. Možno preto mu každý písal krstné meno i priezvisko vždy inak a neraz sa ani v rámci jedného textu nedokázal udržať jednotný tvar.

Druhým dôležitým faktorom jeho života bolo rodinné prostredie. Narodil sa v Budapešti, ale ešte pred prvými narodeninami sa s rodičmi sťahoval do Viedne. Už jeho otec bol významným hospodárskym historikom a ako zamestnanec Maďarského štátneho archívu sa stal jeho zástupcom vo viedenskom Haus- Hof- und Staatsarchive. Ákoš tak už v mladosti dostal do vienka tri jazyky, vzťah k dejinám, k ich metodike a k historickému remeslu. Rodičia pochádzali zo Slovenska a rodina tam trávila veľa času a napokon sa sem v roku 1946 aj trvalo presťahovala. Preto hoci Ákoš začal strednú školu študovať v Budapešti, maturoval vo Zvolene a Pohroní, odkiaľ pochádzal aj jeho otec, sa mu s tamojšími železiarskymi podnikmi stalo bádateľsky osudným. Aspoň na začiatku jeho kariéry.

V rokoch 1949 – 1953 študoval Paulinyi históriu a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Po absolutóriu tu zostal pracovať ako asistent a neskôr docent. Začínal s dejinami dopravy, ale ako hospodársky historik sa venoval predovšetkým dejinám uhorského baníctva a železiarstva, mesiace trávil v štiavnickom archíve štúdiom fondu hlavnokomorského grófa. V roku 1960 obhájil titul kandidáta vied. V roku 1966 vyšla jeho habilitačná práca z hospodárskych dejín o železiarstve na Pohroní.¹ V tom istom roku uzrela svetlo sveta ako vedľajší produkt paralelná práca zo sociálnych dejín.²

Paulinyi tvrdil, že baníctvo a železiarstvo si ne zvolil pod vplyvom otca, ako by si človek myslel, ale vzhľadom na dostupnú a nepreskúmanú pramennú základňu. Ovplyvnilo ho hlavne celoživotné priateľstvo s maďarským hospodárskym historikom Gusztávom Heckenastom. Sľubný rozbeh umocnilo pôsobenie ako hosťujúceho docenta na Ústave hospodárskych dejín Viedenskej univerzity v kľúčových rokoch 1968 – 1969 a následný

1 PAULINYI, Ákoš. *Železiarstvo na Pohroní v 18. a v prvej polovici 19. storočia*. Bratislava: SAV, 1966.

2 PAULINYI, Ákoš. *Sociálne hnutie baníkov na strednom Slovensku na prelome 18. a 19. storočia*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1966.

pobyt v maďarskom Miškovci. Keď sa mu podarilo v roku 1969 dostať ročné humboldtovské štipendium, odišiel do Spolkovej republiky Nemecko... A z nej sa už nevrátil.

Svoju emigráciu zdôvodňoval obmedzeniami pri pramennom výskume a pri slobode bádania. Skutočné dôvody boli nepochybne hlbšie. Ľahké to nebolo nikde, Paulinyi na vlastnej koži zažil ťažký chlebič emigranta. Odstrihol sa od domova, čo mimoriadne zložito niesli najmä jeho manželka a deti. Navyše v obrovskej nemeckej konkurencii sa cudzinci presadzovali len veľmi zriedkavo.

Paulinyi najprv pôsobil na univerzite v Marburgu, aby sa potom od roku 1977 uplatnil na dve desaťročia na technickej vysokej škole, neskôr Technickej univerzite v Darmstadte. Nebolo to najrenomovanejšie miesto, ale kto z cudzincov, emigrantov z Československa, sa dokázal lepšie uchytiť? Paulinyi sa dopracoval k profesúre, ale musel trochu zmeniť svoje výskumné priority. Z hospodárskych a sociálnych dejín sa prioritne zameril na dejiny techniky, teda oblasti, ktorá nepoznala štátne a národné hranice. Stal sa jednou z kľúčových osobností a doslova pionierom v tejto disciplíne v Nemecku. Nerezignoval pritom ani na hospodárske a sociálne súvislosti dejín techniky, ba proces industrializácie preňho zostal naďalej ústrednou výskumnou úlohou, akurát ho vnímal z hľadiska pracovných a technických zmien. Z tohto aspektu sa zaoberal a vysvetľoval procesy pri pudlovaní, v siemens-martinských peciach, podstatu spriadacieho stroja Jenny, jednoducho skúmal prechod od ručnej k strojovej práci, čo bolo podstatou industrializačných zmien.³

V tejto súvislosti rozpracoval pojem priemyselnej revolúcie, ktorú uzavrel v knižke geniálnej najmä svojim rozsahom, v akom Paulinyi uchoopil a zhrnul tak komplikovanú a celoeurópsku tému.⁴ V roku 2002 kniha vyšla aj v preklade českého historika Ivana Jakubca.⁵ Zamerala sa predovšetkým na Veľkú Britániu v rokoch 1750 – 1850 ako na „dielňu vtedajšieho sveta“. Ústredná otázka, ktorú si autor položil, znela: Čo sa zmenilo v technike v priebehu priemyselnej revolúcie? Popisom jednotlivých technických zariadení a úkonov Paulinyi ukázal svoju silnú stránku a upozornil na podhodnotený technický aspekt celého procesu.

Dva jubilejné zborníky, jeden k Paulinyiho šesťdesiatym piatym narodeninám, druhý k jeho emeritovaniu, sa zaoberali jednotlivými otázkami tzv. technickej revolúcie.⁶ Zaujímavé bolo, že Paulinyi nepovažoval za produktívne v posledných rokoch tak po-

3 Ako samostatná kniha vyšla práca PAULINYI, Akos. *Das Puddeln. Ein Kapitel aus der Geschichte des Eisens in der Industriellen Revolution*. München: Oldenbourg, 1987. ISBN 3486262009.

4 PAULINYI, Akos. *Industrielle Revolution. Vom Ursprung der modernen Technik*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1989. ISBN 3499177358.

5 PAULINYI, Ákoš. *Průmyslová revoluce*. Praha: Institut sociálních věcí, 2002. ISBN 80-86642-02-X.

6 BENAD-WAGENHOFF, Volker (ed.). *Industrialisierung. Begriffe und Prozesse. Festschrift Akos Paulinyi zum 65. Geburtstag*. Stuttgart: Verlag für die Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik, 1994. ISBN 3928186175; BUCHHAUPT, Siegfried (ed.). *Gibt es Revolutionen in der Geschichte der Technik?* Darmstadt: Präsident der TU, 1999. ISBN 3886071227.

pulárne kultúrne aspekty dejín techniky. Jeho zaujatie dejinami techniky a technikou ako takou bolo príliš veľké, aby ho dokázal relativizovať či dať do úzadia v prospech iných priorit.⁷ Chápať techniku považoval za kľúčový jav pri pochopení komplikovaných javov industrializácie a priemyselnej revolúcie.

Popri dejinách techniky si Paulinyi dokázal nájsť čas aj na iné výborne napísané texty predovšetkým z klasických hospodárskych dejín. Práve nimi sa dostával do povedomia historikov 19. storočia na Slovensku a o nich sa viedli diskusie a vyvolávali otázky.⁸ Pri dejinách techniky nemal jednoducho kompetentných partnerov.

V rokoch 1982 – 1983 pôsobil na pozvanie priateľa Mikuláša Teicha na Robinson College v Cambridge a v roku 1995 sa vrátil ako hosťujúci profesor po vyše štvrtstoročí na viedenskú univerzitu. Rok 1989 významne zmenil ciele prednáškových pobytov a v deväťdesiatych rokoch už často prichádzal do Maďarska. Po svojom emeritovaní v roku 1997 sa dokonca vrátil na semestrálny prednáškový pobyt na svoju bratislavskú alma mater, ale pôsobil aj ako DAAD-profesor. V roku 2001 strávil semester v Miškovci, kde prednášal dejiny priemyslu a techniky.

V roku 2012 vyšiel Paulinyimu výber jeho roztratene publikovaných textov z „nemeckého obdobia“ so zameraním na techniku, koncepty a definíciu pojmov z hospodárskych dejín a z dejín techniky.⁹ V takomto celku sa ukázal celoeurópsky globálny rozsah Paulinyiho záberu od Škótska až po Uhorsko, od Marxa až po najnovšie koncepty.

Paulinyiho bolo možné stretnúť na rôznych konferenciách alebo v obľúbenom Cambridge pri manželoch Teichovcoch. Rád a s vášňou diskutoval, bol skvelým spoločníkom a milovníkom kvalitného vína. Nerád sa však vracal do minulosti a autorovi týchto riadkov viackrát odmietol rozhovor o svojich začiatkoch na bratislavských katedrách. Je to škoda, lebo teraz už ťažko ovplyvní náš výklad a nevysvetlí zo svojho hľadiska mnohé protirečenia, ktoré robia život neobyčajným a vôbec nie jednoduchým čierno-bielym javiskom.

Roman Holec

7 HESSLER, Martina – DIPPER, Christof. *Trauer um Prof. Dr. Akos Paulinyi*. https://www.geschichte.tu-darmstadt.de/institut_fuer_geschichte_1/fach_und_arbeitsgebiete_ifg/technikgeschichte/aktuelles_tg/aktuelles_tg_details_67584.de.jsp

8 Napríklad PAULINYI, Akos. Die Industriepolitik in Ungarn und in Österreich und das Problem der ökonomischen Integration (1880 – 1914). In *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*, 1977, 97, Nr. 2, s. 131 – 166; PAULINYI, Akos. Ungarn 1700 – 1850. In MIECK, Ilja (ed.). *Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte von der Mitte des 17. Jahrhunderts bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 4. Stuttgart: Klett-Cotta, 1993, s. 916 – 947. ISBN 9783129047606; PAULINYI, Akos. Industrieförderung und Techniktransfer aus dem Deutschen Reich nach Ungarn zwischen 1880 und 1914. In FISCHER, Holger – SZABADVÁRY, Ferenc (eds.). *Technologietransfer und Wissensaustausch zwischen Ungarn und Deutschland. Aspekte der historischen Beziehungen in Naturwissenschaft und Technik*. München: Oldenbourg, 1995, s. 167 – 210. ISBN 348656174X.

9 PAULINYI, Akoš. *Technik und Wirtschaft in der Industrialisierung*. Düsseldorf: Stahleisen Verlag, 2012. ISBN 978-3-514-00792-5.